

**ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В
ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ**

шифр : **Мистецтво**

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Наукові засади діяльності соціальних служб з людьми з особливими потребами	6
1.1. Сутність та загальна характеристика дефініцій «особа з інвалідністю», «людина з обмеженими можливостями», «людина з особливими потребами».....	6
1.2. Питання організації діяльності спеціалізованих соціальних служб в сучасній теорії.....	11
Висновки до першого розділу	15
РОЗДІЛ 2. Практика діяльності спеціалізованих соціальних служб з людьми з особливими потребами	16
2.1. Досвід соціально-педагогічної роботи спеціалізованих соціальних служб Львівщини з людьми з особливими потребами.....	16
2.2. Використання методів арт-педагогіки та арт-терапії у соціальній роботі з людьми з особливими потребами.....	20
2.3. Результати реалізації проекту «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами».....	27
Висновки до другого розділу	31
ВИСНОВКИ	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	34
АНОТАЦІЯ	38
ДОДАТКИ	39

ВСТУП

В сучасному українському суспільстві відбуваються процеси поступового переосмислення суті, змісту та технологій здійснення соціальної роботи. Науковцями і практиками здійснюються пошуки можливостей соціальної підтримки та надання допомоги все більшому колу людей, які її потребують. З кожним роком у соціально-педагогічній роботі використовується все більше методів та технологій роботи спрямованих на надання допомоги людям з особливими потребами. Питання організації соціальної роботи з громадянами, які мають особливості психофізичного розвитку вирішуються сьогодні шляхом створення спеціалізованих соціальних служб, які в свою чергу організують діяльність, спрямовану на інтеграцію людей, що опинилися в складних життєвих обставинах, у соціум.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» роботу з людьми з особливими потребами можуть здійснювати державні та комунальні, спеціалізовані підприємства, установи та заклади соціального обслуговування, які підпорядковуються центральним або місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, фізичним та юридичним особам [15]. Державні та недержавні соціальні служби є основою сучасної системи соціального обслуговування населення в нашій країні.

Проблеми соціальної та соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами на базі спеціалізованих соціальних служб досліджують Архипова С.П. [1], Безпалько О.В. [2; 3], Богданова І.М. [6; 7], Бондар Н.О. [8], Гамрецький І.С. [10], Чайковський М.Є.[32] та ін. Використання різних арт-терапевтичних методів роботи та тренінгів з людьми з особливими потребами висвітлюються у працях Капської А.Й. [25, 29], Калініної Л.А. [18], Ревть А.Б. [26], Садової І.І. [27] та ін. Дослідники аналізують різні аспекти соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами, серед яких: теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору (Чайковський М.Є.); інтеграція людей з особливими потребами у суспільство як прояв ціннісного і

толерантного ставлення до людей (Гамрецький І.С.); сутність та специфіка організації соціальної роботи з дітьми із функціональними обмеженнями (Ревть А.Б.); реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва (Щербакова К.В.) та інші.

Важливою сучасною вимогою в організації роботи з особами з інвалідністю є забезпечення якісної допомоги дітям, молоді, особам похилого віку. За офіційними статистичними даними МОЗ України кількість осіб з інвалідністю в країні становить понад 2 млн 600 тис. Станом на 1 січня 2018 р. дітей з інвалідністю у віці до 18 років в Україні налічується понад 165 тисяч. У Львівській області, яка за кількістю дітей з інвалідністю посідає серед усіх областей 3 місце, їх налічується понад 10 тис. осіб. Всі вони потребують особливої уваги суспільства та надання необхідного комплексу соціальних послуг [33, с. 307 – 308].

З огляду на це нами обрано для дослідження тему: **«Організація роботи з людьми з особливими потребами в діяльності спеціалізованих соціальних служб».**

Мета роботи полягає у розкритті особливостей діяльності спеціалізованих соціальних служб з людьми з особливими потребами та можливостей використання у ній методів арт-педагогіки та арт-терапії.

Об'єкт дослідження – діяльність спеціалізованих соціальних служб, а його **предмет** – особливості роботи спеціалізованих соціальних служб з людьми з особливими потребами в сучасних умовах.

Виходячи з мети, об'єкту та предмету дослідження нами визначено такі **дослідницькі завдання:**

- проаналізувати суть дефініцій «особа з інвалідністю», «людина з особливими потребами», «людина з обмеженими можливостями»;
- охарактеризувати мережу соціальних служб, що надають соціальні послуги людям з особливими потребами;
- розкрити можливості використання арт-педагогіки та арт-терапії у соціальній роботі з людьми з особливими потребами;

- представити результати міжнародного інтеркультурного проекту «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами».

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, систематизація та узагальнення; *емпіричні* – спостереження, бесіда, опитування, анкетування, оцінка і самооцінка.

Наукова новизна полягає у висвітленні особливостей соціальної роботи з людьми з особливими потребами з використанням зарубіжного досвіду застосування засобів арт-педагогіки та арт-терапії.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що матеріали наукової роботи можуть бути використані у ВЗО під час вивчення студентами особливостей технологій соціальної роботи з людьми з особливими потребами, умов організації інклюзивної освіти тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження були представлені в доповідях на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Міжнародній науково-практичній конференції «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст. (м. Львів, січень 2020 р.), а також під час реалізації спільного міжнародного україно-бельгійсько-польського інтеркультурного проекту «Мистецтво і творчість в соціальній роботі» (українська група студентів представляла напрям: «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами», учасником якої була і автор дослідження).

Публікації. Теоретичні і практичні результати дослідження висвітлені у публікації: «Діяльність спеціалізованих соціальних служб в сучасних умовах розвитку українського суспільства» (матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст. (м. Львів, 24 – 25 січня 2020 р.).

Структура. Робота складається зі вступу, 2 розділів (5 підрозділів), висновків до них, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З ЛЮДЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

1.1. Сутність та загальна характеристика дефініцій «особа з інвалідністю», «людина з обмеженими можливостями», «людина з особливими потребами»

До сьогодні в Україні немає єдиного терміну стосовно осіб, що мають фізичні чи психічні відхилення у здоров'ї. Зокрема у спеціальній літературі, в засобах масової інформації вживаються поняття: особа з інвалідністю, з обмеженими функціональними можливостями; люди з обмеженою дієздатністю; люди з особливими потребами; особи з вадами розвитку, неповносправні.

Розглянемо більш детально трактування у сучасній наукових джерелах значення цих понять. Сутність дефініції «людина з особливими потребами» тісно пов'язана з такими дефініціями як «інвалід», «інвалідність», «недієздатність», «обмежена можливість», «особливість психофізичного розвитку» тощо. Сьогодні дуже часто дефініцією «людина з особливими потребами» заміняють термін «інвалід», офіційно замість терміна «інвалід» у відповідному законі використовується термін «особа з інвалідністю».

Звернемося спочатку до українського законодавства, яке стосується цієї категорії громадян, і з'ясуємо, як у ньому трактуються ці поняття.

Так, у Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (редакція від 31.08.2018) наводяться наступні визначення: «Особа з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист» [14].

«Дитина з інвалідністю – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може

призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист» [14].

У пояснювальній записці до законопроекту автори зазначили, що термін «особа з інвалідністю» є більш коректним, прийнятним і недискримінаційним та наголошує на тому, що людина є особистістю, а не підкреслює її інвалідність.

З 20 січня 2018 року набрав чинності закон, яким внесено зміни до деяких законодавчих актів щодо соціального захисту осіб з інвалідністю. Як наслідок, термін «інвалід» відтепер не використовуємо у вжитку. Замість нього – «особа з інвалідністю».

Ще один термін на якому нам потрібно зупинитись, оскільки ми його використовуємо в нашій роботі – це поняття «діти з особливими потребами», «діти з обмеженими функціональними можливостями».

Дитиною з обмеженими функціональними можливостями є особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, внаслідок травм або з вродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності, до необхідності в соціальній допомозі і захисті [9, с. 37].

Вирішення проблем людей з обмеженими функціональними можливостями в сучасному суспільстві повинно відбуватися одночасно в двох напрямках. По-перше – це профілактика інвалідності, тобто застосування комплексу заходів, спрямованих на її зниження за рахунок підвищення якості медичної допомоги та розширення мережі медико-генетичних закладів, запобігання виробничому та побутовому травматизму. По-друге – це соціальна реабілітація людей з обмеженими функціональними можливостями, а саме розвиток центрів реабілітації, приведення існуючої мережі учбових та виховних закладів у відповідність з об'єктивною необхідністю і діючими міжнародними нормативами з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду з вирішення проблем цієї категорії людей [9, с. 37].

Дослідниця М. Швед, аналізуючи терміни, які сьогодні використовуються для означення осіб, котрі мають відхилення від норми у здоров'ї, відзначає, що «...з розвитком демократичного суспільства, ...приходить нове розуміння понять «інвалідність», «вади розвитку». Науковець наголошує, що сьогодні переважає термін «діти з особливими освітніми потребами» чи «діти з особливими потребами», що стосується як важкої форми інвалідності, так і середніх за ступенем порушень» [33, с. 35].

Варто зазначити, що для української культури традиційним є етичне, гуманне, милосердне і толерантне ставлення до дітей та молоді, які потребують особливої уваги внаслідок інвалідності або відхилень у фізичному чи розумовому розвитку [11].

Сутність розуміння будь-якого наукового дослідження значною мірою залежить від коректного використання певних понять, тому їхній детальний огляд допоможе краще дослідити визначену для дослідження проблему. Приміром, Усик О. наголошує, що дана соціальна група (особи з інвалідністю) визначається як неповносправна, тобто, люди з інвалідністю самі повинні пристосуватися до умов, які складаються у їхньому житті [31].

В останні роки перед суспільством постало питання інвалідності як суспільного феномена. Тому, звертаючись до розгляду цієї проблеми, Архипова С. визначає, що моделі інвалідності (економічна, функціональна, медична, соціальна) тлумачать сутність інвалідності та причини появи цього феномена по-різному [1].

Наприклад, медична модель розглядає інвалідність як дефект чи хворобу, що потребує медичного втручання. Сутність цієї моделі полягає в тому, що людина яка має особливі потреби постає відстороненою від суспільного життя, і центральною інституцією де вона зосереджена, залишається сім'я [16].

Інколи цю модель називають індивідуальною, через те, що вона пропагує ідею, що саме інвалід самостійно має адаптуватися до умов життя в суспільстві та організації структури суспільного життя [8].

Соціальна модель розглядає питання інвалідності як проблему, що була викликана безпосередньо суспільством, і вважає, що питання дискримінації є дуже важливим. Тобто дана модель розглядає сутність дефініції «інвалідність» як нормальне явище, а не відхилення. А щоб подолати цю соціальну проблему, необхідно організувати процес інтеграції людей з обмеженими можливостями в суспільство через створення сприятливих умов для їхньої максимальної самореалізації, а не шляхом пристосування людей з інвалідністю до норм та правил життя здорових людей [26].

В межах економічної моделі, людину з інвалідністю розглядають як таку, що працює за обмеженим часом та має менше навантаження порівняно зі здоровими людьми. Особливістю є і те, що це люди, які неспроможні забезпечувати себе повністю самостійно або неспроможні працювати взагалі.

Функціональна модель трактує явище інвалідності людини як нездатність до виконання певних фізичних функцій порівняно зі здоровими людьми. Дефініції «інвалід», «інвалідність», «людина з особливими потребами», «людина з обмеженими можливостями» розглядаються здебільшого з точки зору функціональної моделі.

У запропонованих моделях чітко виділяються соціально-політичні акценти, які ґрунтуються на певних цінностях, ідеях та, як наслідок, пропонують певні послуги й економічні можливості людям з інвалідністю [21].

Таким чином, «інвалідність» – це обмеження можливостей, які обумовлені певними психічними, фізичними, соціальними бар'єрами, що не дозволяють людині соціалізуватись в суспільство та брати активну участь в сімейних, державних подіях на рівні з іншими членами суспільства.

Недієздатність – настає внаслідок травми або дефекту, що спричиняє обмежену діяльність конкретної людини, перешкоджає виконанню певних нормативних ролей [6].

Обмежена можливість – це втрата здатності виконувати певну діяльність у межах того, що вважається нормою для людини.

Недуга – втрата чи аномалія психічних та фізіологічних функцій, що ускладнює виконання певної діяльності людиною.

Інвалідність у дітей визначається як стійка соціальна дезадаптація, зумовлена хронічними захворюваннями або патологічним станом, що різко погіршує соціалізацію дитини в суспільство та обмежує її життєдіяльність.

Отже, головний наслідок набуття людиною стану з інвалідністю є її переміщення в особливу групу, ознакою якої є ізолюваність, несоціалізованість у соціальне життя, відчуження, а у деяких випадках і деградація. Архипова С. пропонує визначення суті соціальної інвалідності, як такого, що «...не розглядає людей з інвалідністю як таких, що мають вади, а розглядає причини недієздатності в неадекватності для даних людей середовища, недосконалості законів, тощо [1 с. 349].

Група інвалідності – це ступінь втрати працездатності на постійній чи тимчасовій основі. Право встановлення групи інвалідності в Україні має медико-соціальна експертна комісія. Осіб з інвалідністю прийнято розділяти на такі три групи інвалідності – I, II і III, де основою їх встановлення є медичні показники стану здоров'я людини. При набутті людиною стану «особи з інвалідністю» призначаються різні види соціального захисту та пільги.

У дітей та дорослих розрізняють такі обмеження, як порушення слуху, зору, інтелектуального розвитку, порушення опорно-рухового апарату, психофізіологічного розвитку, хронічні соматичні захворювання та психоневрологічні хвороби.

Відповідно до чинного законодавства України розрізняють такі причини інвалідності як : загальне захворювання; каліцтво, трудове та професійне захворювання; поранення, каліцтво, яке було отримане під час виконання військових обов'язків, або захворювання пов'язані з перебуванням на фронті; каліцтво, одержане в результаті нещасного випадку [16].

Отже, набуття статусу людини з інвалідністю обумовлюється ступенем розладу функцій організму та рівнем обмеження життєдіяльності людини.

1.2 Питання організації діяльності спеціалізованих соціальних служб в сучасній теорії

Соціальна модель інвалідності трактує допомогу людям з особливими потребами як головне завдання сьогодення. Її основною метою виступає налагодження тісного взаємозв'язку людей з особливими потребами із соціумом, а не будь-яке відсторонення їх від навколишнього середовища. Суть цієї позиції полягає в тому, що ставлення соціального оточення до людей з інвалідністю розглядається одним із важливих чинників вирішення їхніх труднощів.

Важливими складовими загальної системи соціальної роботи є установи, які безпосередньо займаються питанням організації допомоги людям з інвалідністю. Основними ознаками цієї системи є спільна мета, певна структура та базові засади діяльності, вважає Николаєва В.І. [20, с. 135].

Сучасна державна політика щодо соціального захисту людей з інвалідністю спрямована на створення умов для їхньої інтеграції до активного соціального життя, забезпечення матеріального стану, здійснення взаємодії державних органів, громадських організацій, соціальних служб [24].

Соціальні служби – це підприємства, установи, організації незалежно від форм власності і господарювання, а також громадяни, що надають соціальні послуги особам, що перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги [15].

Інтегровані соціальні служби – це комплекс спеціалізованих соціальних служб, що створюється відповідно до потреб членів громади і реалізує певні напрями соціальної роботи, орієнтовані на надання адресної допомоги людям на основі інтегрованого підходу. Науковець Світлична Т.В. наголошує, що завдання інтегрованих соціальних служб полягають у забезпеченні належної послідовності та прозорості дій у процесі надання соціальних послуг [28].

Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ) є основною службою, яка співпрацює з людьми з особливими потребами та є спеціальним

зкладом, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Основною метою діяльності соціальних служб є: надання юридичних, психологічних, соціально-економічних, соціально-педагогічних, медичних, інформаційних послуг.

Центр має право утворювати спеціалізовані соціальні служби (формування), що в подальшому мають право співпрацювати з людьми з особливими потребами та надавати соціальні послуги, яких вони потребують.

До спеціалізованих соціальних служб, які створюються при ЦСССДМ, належать:

- служба соціальної підтримки сімей, що надає послуги сім'ям з дітьми, що опинились у складних життєвих обставинах і не в змозі подолати їх власними засобами та можливостями у зв'язку з інвалідністю батьків чи дітей, тощо;
- мобільний консультаційний пункт соціальної роботи, що створюється для надання соціально-профілактичних заходів;
- школа волонтерів, основним завданням якої є надання освітніх послуг волонтерам для реалізації соціальних послуг;
- центр соціально-психологічної допомоги;
- центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями;
- служба «Телефон довіри», тощо [30, с. 109].

Соціально-педагогічна робота з людьми з інвалідністю є способом оптимізації процесу соціалізації та виконує три соціальні функції – покращення рівня соціальної адаптації індивіда чи групи; соціальну профілактику дезадаптації індивіда чи групи; соціокультурну реабілітацію індивіда чи групи.

Також доцільно зазначити, що соціально-педагогічна діяльність спеціалізованих соціальних служб має інтегративний характер. До її структури входять соціальна, педагогічна і психологічна складові. Вони у свою чергу забезпечують певний напрямк и діяльності з людьми з особливими потребами, а саме: діагностичний, проектувальний, профілактичний, консультаційний,

корекційний, реабілітаційний. До важливих напрямів діяльності слід також віднести здійснення соціального та соціально-педагогічного супроводу особи з особливостями психофізичного розвитку.

Дуже часто в процесі забезпечення соціального супроводу особи спеціалізованими службами надається комплекс послуг різного спрямування. Про це дуже слушно зауважує дослідниця І.М. Богданова. Характеризуючи роботу спеціалізованих служб з людьми з особливими потребами науковець виділяє такі її напрями: «...вивчення соціально-психологічного стану людей з особливими потребами; проведення соціально-педагогічних досліджень особливостей соціалізації людей з особливими потребами з різними видами захворювань; побутова реабілітація людей з особливими потребами; здійснення психолого-педагогічної корекційної роботи; організація консультпунктів для сім'ї де є людина з особливими потребами; розвиток потенційних творчих можливостей людей з особливими потребами; формування якостей особистісної самодіяльності; організація культурно-дозвіллевої діяльності людей з особливими потребами через реалізацію програм діяльності спеціалізованих соціальних служб; координація роботи з різними соціальними інституціями, що опікуються проблемами людей з особливими потребами» [7].

Спеціалізовані соціальні служби організують заходи, які спрямовані на соціальний супровід, консультування, соціальну профілактику та послуги з соціальної реабілітації, адаптації, інтеграції та соціальної терапії людей з особливими потребами з метою їх подальшої соціалізації у соціум.

Безпалько О. наголошує, що для того, щоб реалізувати все значене, необхідно забезпечити інтеграцію людей з особливими потребами в суспільство через створення для них умов максимально можливої самореалізації, а не шляхом пристосування інвалідів до норм та правил життя здорових людей, суспільству варто адаптувати існуючі стандарти до потреб людей з особливими потребами для того, щоб вони не почувалися заручниками власної ситуації [3].

Особливість соціально-педагогічної роботи, що реалізується на базі спеціалізованих соціальних служб, організовується на індивідуальному рівні

роботи при обов'язковому вивченні особливих потреб дитини, молоді чи дорослої людини з інвалідністю, а також, вивченням рівня життєдіяльності, психофізичних якостей та рівня їхнього розвитку.

До основних функцій соціально-педагогічної діяльності які реалізують соціальні працівники спеціалізованих соціальних служб, відносяться: комунікативна, організаційна, прогностична, охоронно-захисна, попереджувально-профілактична, корекційно-реабілітаційна та соціально-терапевтична.

Працівники соціальних служб забезпечують надання психологічної, педагогічної, соціальної допомоги людям з особливими потребами та їхнім сім'ям. Для кращої реалізації різних видів соціальної підтримки соціальними працівниками здійснюється: соціально-педагогічний патронаж, соціально-педагогічна і фізична реабілітація, проводяться різноманітні культурні заходи тощо.

Ми погоджуємося з твердженнями дослідника Чайковського М., про те, що засадничими цінностями, на яких будується вся робота з людьми з особливими потребами, є такі:

- цінність людини не залежить від її здібностей і досягнень;
- кожна людина має право на спілкування;
- усі люди потребують один одного;
- різноманітність посилює всі сторони життя людини;
- кожна людина має унікальні особливості [32, с. 377].

Робота спеціалізованих соціальних служб спрямовується на здійснення найбільш повної інтеграції людини з особливими потребами в суспільство. Досягнення такого результату здійснюється завдяки реалізації таких напрямів роботи, як організація інформаційних кампаній з проблем інвалідності, проведення конференцій, благодійних заходів, висвітлення проблеми у мас-медіа, реалізація волонтерських соціальних проектів і програм [1 с. 360].

Робота спеціалізованих соціальних служб з людьми з особливими потребами, дотримуючись провідній ідеї гасла, сформульованого Міжнародною

організацією інвалідів: «Нічого для Вас без Вас», акцентує увагу на тому, що активне залучення людей з особливими потребами до суспільного життя може суттєво покращити взаємодію соціуму з цими людьми.

Таким чином можемо стверджувати, що спеціалізовані соціальні служби в сучасних умовах розвитку українського суспільства виконують одну із надзвичайно важливих соціальних функцій – надання соціального захисту, підтримки, супроводу, корекції та реабілітації осіб з інвалідністю, що забезпечує їх інтеграцію до суспільства.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу наукової літератури, досліджено зміст дефініцій «особа з інвалідністю», «людина з обмеженими можливостями», «людина з особливими потребами». Нами з'ясовано, що у сучасному українському суспільстві відбуваються процеси, які істотно впливають на процес соціалізації людей з особливими потребами в соціум.

Встановлено, що поступово покращується ставлення до людей з інвалідністю у суспільстві, а також удосконалюється система соціальних закладів, якими надається соціальна підтримка. Такі соціальні заклади представлені мережею спеціалізованих та інтегрованих соціальних служб, головною метою роботи яких є активізація та покращення взаємозв'язків громади з людьми з особливими потребами та допомога у їхній інтеграції до суспільства.

Досліджено діяльність спеціалізованих соціальних служб з організації заходів, спрямованих на соціальний супровід, консультування, соціальну профілактику та послуги з соціальної реабілітації, адаптації, інтеграції й соціальної терапії людей з особливими потребами. Встановлено, що проведення таких заходів у роботі з людьми з інвалідністю сприяють швидшій їхній соціальній інтеграції у соціум.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ З ЛЮДЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

2.1. Досвід соціально-педагогічної роботи спеціалізованих соціальних служб Львівщини з людьми з особливими потребами

Ознайомлення з досвідом соціальної та соціально-педагогічної роботи, яка здійснюється соціальними службами Львівщини, дає підстави стверджувати, що у нашому регіоні створено відповідну мережу соціальних служб (з певними спеціалізованими підрозділами, а також спеціалізовані соціальні установи і служби), які надають комплекс необхідних послуг людям з особливостями психофізичного розвитку (див. дод. Б).

Зупинимось на окремих діючих в нашому регіоні закладах з тим, щоб охарактеризувати їхню діяльність і познайомити з цікавим конструктивним досвідом надання допомоги, забезпечення соціально-педагогічного супроводу та реалізації інших видів соціальної опіки осіб з особливими потребами. Зазначимо, що серед них є як державні установи, так і добровільні товариства, громадські, волонтерські, релігійні організації, благодійні фонди тощо.

Найбільш відомими і такими що здійснюють у Львівській області активну та різноманітну підтримку дітей і молоді з особливими потребами є:

- обласний центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Святого Пантелеймона (м. Стебник);
- навчально-реабілітаційні центри «ДЖЕРЕЛО», «ЕЛІТА», «ЛЕВЕНЯ», «МРІЯ» та ін. (м. Львів);
- Дрогобицьке добровільне товариство захисту дітей з інвалідністю «Надія» (м. Дрогобич);
- центри духовної підтримки осіб з особливими потребами «ЕМАУС» та «Віра і світло» (м. Львів);

- мережа центрів для осіб з особливими потребами, які працюють на базі благодійного фонду «КАРІТАС» Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ (у містах Львів, Дрогобич, Стрий, Борислав та ін.);
- комунальні установи «Інклюзивно-ресурсний центр» (у містах Дрогобич, Трускавець, Стрий та ін.).

Зупинимось на окремих із названих установ і організацій та схарактеризуємо історії їхнього створення й сучасну діяльність.

Найбільш потужним і таким, що має статус обласного в нашому регіоні є Центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Святого Пантелеймона, що знаходиться у м. Стебник. Його очолює досвідчений і добре відомий в області керівник, талановитий організатор і педагог з багаторічним стажем педагогічної діяльності, Микола Григорович Гарасимяк.

Головним девізом діяльності колективу цієї установи є таке висловлювання: «Добро не чиниться наказом, а тільки покликом душі». Реабілітаційний процес у Центрі включає: соціальну реабілітацію (діти від 2-ох до 18 років); психологічну корекцію; логопедичну корекцію; професійне прогнозування та професійну орієнтацію; фізичну реабілітацію (лікувальна фізкультура, масаж, заняття ЛФК в басейні; іпотерапія) та медичний супровід.

Основними завданнями центру є стимуляція перцептивної активності; формування сенсорних еталонів; розвиток уваги та наслідування; формування і розвиток емоційного контакту з дорослими; засвоєння дій за зразком та розвиток дрібної моторики у дітей. За час функціонування Центру в ньому пройшли соціальну реабілітацію майже 600 дітей з усіх куточків Львівської області. Працівники Центру наголошують, що особливо важливу роль в соціально-педагогічній роботі з людьми з особливими потребами відіграє соціально-педагогічна реабілітація та оздоровлення.

У м. Львов, починаючи з 1993 року, за ініціативи батьків з товариства «Надія» та волонтерів з Канади, функціонує авчально-реабілітаційний центр «Джерело». Центр надає якісні послуги для максимальної кількості дітей та молоді з особливими потребами з групи ризику. Комплекс пропонованих

Центром послуг включає: консультування, денний догляд, реабілітаційні програми (які забезпечуються висококваліфікованою міждисциплінарною командою фахівців), раннє втручання, фізичну терапію, соціально-побутову адаптація, поведінкову терапію, сенсорну інтеграцію. Окрім цього в Центрі працює арт-терапевтичний гурток, який забезпечує арт-педагогічний та арт-терапевтичний вплив (корекцію і реабілітацію) на дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Реабілітаційний центр «Еліта», створений у місті Львів у 1990 році, є першою установою, яка почала застосовувати в своїй медичній практиці систему інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації – метод Козьявкіна (СІНР) для пацієнтів з усіма формами ДЦП. Працівники цього Центру надають послуги з ерготерапії (орфациальний масаж, світло- та вібротерапія), а також тут реалізуються програми ранньої реабілітації.

Комунальний заклад Львівської обласної ради «Левеня» має статус експериментального закладу всеукраїнського рівня і функціонує під патронатом Міністерства освіти і науки України. Центром забезпечується навчання, виховання, розвиток, надається корекційно-педагогічна допомога та лікування більш як 200 дітей з різними вадами зору. Центр «Левеня» являється єдиним навчальним закладом в Україні де створені групи та класи для сліпоглухих дітей. Основна мета діяльності Центру – створення моделі ранньої психолого-медико-педагогічної допомоги дітям та організація навчання і реабілітації сліпоглухих дітей в умовах освітнього закладу нового типу.

Особливість центру полягає в тому, що до його структури (в НРЦ «Левеня») входять 6 відділень, а саме: дошкільне; середня загальноосвітня школа I ступеня та середня загальноосвітня школа I-II ступеня; реабілітаційне відділення; відділення медичної реабілітації та центр ранньої допомоги, а також консультативний пункт. Цей спеціалізований заклад надає неоціненну допомогу дітям і родинам, а також має унікальний досвід роботи з дітьми з особливими потребами.

Ще одним державним, загальноосвітнім, інтенсивно-корекційним навчальним закладом, який забезпечує умови для відновлення здоров'я, навчання, виховання, соціальної адаптації, реабілітації і професійної орієнтації дітей з особливими потребами, є навчально-реабілітаційний центр інтенсивної педагогічної корекції «Мрія». Метою діяльності цього Центру є реалізація права на освіту дітей з особливими потребами, їхня інтеграція в суспільство шляхом здійснення реабілітаційних заходів. В навчально-реабілітаційному центрі «Мрія» одночасно навчається 190 дітей, серед яких 80 – діти з інвалідністю, 25 – діти-сироти і позбавлені батьківського піклування, 30 – навчаються за індивідуальною програмою. Контингент Центру становлять діти, які мають серйозні органічні, функціональні та соціальні порушення. З ними на постійній основі працюють 68 педагогів, а медично-реабілітаційні послуги надають лікар-педіатр, реабілітолог, 2 медичні сестри та дітсестра.

Центром здійснюється комплексна психодіагностична робота, спрямована на відновлення, корекцію та компенсацію порушених у дітей психофізичних функцій і станів. У цій роботі активно застосовуються система Марії Монтесорі, театротерапія, музикотерапія, фізіотерапія та ін.

У м. Дрогобич з 25 квітня 1991 року активно працює Добровільне товариство захисту дітей з інвалідністю «Надія», яке є неприбутковою громадською організацією, заснованою групою батьків-активістів з метою взаємодопомоги у вирішенні спільних труднощів, пов'язаних з вихованням, лікуванням, реабілітацією дітей та молоді з особливими потребами. Впродовж багатьох років товариство надає послуги для дітей та молоді з різними нозологіями, проводить систематичну різносторонню діяльність з впровадження і реалізації різних форм та методів роботи: майстер-класи з виготовлення іграшок ручної роботи, щорічні тематичні вечори, спортивні заходи (туристичні поїздки, легкоатлетичні пробіги «Разом до дій»), надає послуги з ерготерапії тощо.

Велику роль у наданні допомоги людям з особливими потребами відіграє Благодійний Фонд «КАРІТАС» Самбірсько-Дрогобицької Єпархії УГКЦ

(м. Дрогобич). Благодійний фонд було засновано 21 грудня 1994 року та перереєстровано у «КАРІТАС» у вересні 2002 року (зараз діє 7 філій). Основні види діяльності спрямовані на навчання соціально-побутових навичок (самообслуговування, навчання ручної праці), проведення спортивних заходів, надання послуг з арт-терапії тощо. З 2008 р. тут започаткували свою діяльність ще два структурні підрозділи – молодіжний центр «Дивовижні долони» і реабілітаційна спільнота «Назарет» (для uzалежнених від алкоголю і наркотиків). Фактично сьогодні в області діє ціла мережа Центрів для осіб з особливими потребами в яких надаються різноманітні соціальні послуги.

Отже, діяльність спеціалізованих соціальних служб з організації соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами є поступовою і цілеспрямованою. До неї залучається все більша кількість фахівців різного профілю і спрямування. Урізноманітнюється перелік послуг, які надаються людям з особливими потребами, збільшується кількість установ, спеціалізованих соціальних служб, які на постійній основі надають комплекс соціальних, психолого-педагогічних, медичних та інших послуг. Накопичений досвід становить певний практичний інтерес і цінність та потребує подальшого розвитку для покращення надання допомоги людям з інвалідністю. Він свідчить про певні позитивні результати, ефективність, яка полягає в кращій соціалізації дітей і молоді, котрі охоплені діяльністю цих установ.

2.2. Використання методів арт-педагогіки та арт-терапії у соціальній роботі з людьми з особливими потребами

Останнім часом арт-педагогіка та арт-терапія все ширше застосовуються в соціальній сфері. Соціальні працівники та соціальні педагоги, які працюють з дітьми з особливими потребами, повинні, на наше переконання, добре володіти методами та прийомами арт-педагогіки та арт-терапії. Їх опанування та творче використання може допомогти у розв'язанні цілої низки соціально-педагогічних завдань, які покликані вирішувати фахівці соціальної роботи.

Сьогодні науковцями все частіше починає використовуватися термін «артпедагогіка» під яким розуміють галузь наукового знання, яка ґрунтується на синтезі педагогіки й мистецтва. Вона, як зазначають дослідники, забезпечує розробку теорії і практики педагогічного корекційно спрямованого процесу художнього розвитку дітей, частіше з вадами розвитку; формує основи художньої культури особистості через мистецтво й художньо-творчу діяльність.

В сучасному науковому виданні з соціальної педагогіки та соціальної роботи – Енциклопедія для фахівців соціальної сфери – стверджується, що суть артпедагогіки полягає у вихованні, навчанні та розвитку засобами мистецтва осіб з обмеженими можливостями; формуванні в них основ художньої культури й оволодінні практичними навичками різних видів художньої діяльності. Основні функції арт-педагогіки: культурологічна, освітня, виховна, корекційна. Арт-педагогіка, як галузь наукового знання, дозволяє розглядати в рамках спеціальної освіти не лише художнє виховання, а й усі компоненти корекційно-розвиваючого процесу (розвиток, виховання, навчання, корекцію) засобами мистецтва та формувати основи художньої культури дитини з вадами й проблемами розвитку [12, с. 17].

Стосовно терміну «арт-терапія» науковець Н.В. Заверико зазначає наступне: «Арт-терапія – інтегративна галузь науки, що синтезує наукові знання мистецтва, психології, медицини та обґрунтовує можливість застосування мистецтва та художньої діяльності в корекційній роботі з дітьми, що мають відхилення в розвитку та в активізації потенційних можливостей, пізнавально-інформаційних потреб дітей, молоді, дорослих» [12, с. 314].

Арт-терапія – це метод діяльності спрямований на покращення психоемоційного стану людини за допомогою образотворчого мистецтва. Сучасне розуміння арт-терапії передбачає, по-перше, використання мови образотворчої експресії; по-друге, безпосередню участь людини в образотворчій творчості. У багатьох випадках в арт-терапевтичній роботі

можуть використовуватися музика, драматичне мистецтво, рух, танець та інші форми творчої активності людини.

Сучасна арт-терапія включає такі види: ізотерапію (лікувальний вплив засобів образотворчого мистецтва – ліплення, малювання, декоративно-прикладного мистецтва); бібліотерапію (лікувальний вплив читання); імаготерапію (через образ, театралізацію); музикотерапію (через сприйняття музики); вокалотерапію (лікування співами); кінезітерапію (лікувальний вплив рухів – танцювально-рухова терапія, корекційна ритміка) та ін. Можливості арт-терапії останнім часом все ширше використовуються в соціально-педагогічній роботі з дітьми з особливими потребами з корекційною та реабілітаційною метою.

Науковці розглядають різні форми арт-терапії в роботі з дітьми, підлітками і дорослими. Розрізняють три форми арт-терапії: активну (клієнт сам створює продукти творчості – малюнки, скульптури, музичні твори, казки та ін.); пасивну (клієнт використовує художні твори, створені іншими людьми: розглядає малюнки, читає книги, прослуховує музичні твори тощо); змішану (клієнт використовує твори мистецтва для створення власних продуктів творчості). Однак найбільш розповсюдженими є два основні варіанти арт-терапевтичної роботи – індивідуальна і групова форми арт-терапії. Кожна з них, у свою чергу, має певні різновиди [25].

Успішний результат арт-терапевтичної роботи є запорукою того, що людина з особливими потребами буде інтегрована у соціум. Різноманіття видів, методів та форм арт-педагогічного та арт-терапевтичного впливу, а також індивідуальний підхід до вибору терапії є надзвичайно важливим аспектом у діяльності спеціалізованих соціальних служб та соціальних працівників і соціальних педагогів.

Соціальна реабілітація залишається основою всієї соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами, тому ми звернемося до аналізу сутності поняття «реабілітація» та схарактеризуємо його. Ми погоджуємося з думкою науковця Архипової С., що суть реабілітації полягає в тому, щоб

взаємодіяти з людиною з особливими потребами та її сім'єю на основі партнерства для того, щоб досягти поставлених цілей. Головною метою реабілітації є відновлення і компенсація порушених або втрачених функцій, відносин, зв'язків [1].

Ми погоджуємось з дослідницею Лещук Г. щодо поділу реабілітації на види, а саме [36]: елементарна реабілітація (спрямовується на відновлення елементарних навичок людини); побутова реабілітація (спрямовується на відновлення побутових навичок людей); педагогічна або соціально-педагогічна реабілітація (включає у себе технології корекційної роботи, спрямовані на засвоєння певних знань); сімейна реабілітація (має на меті активізацію діяльності людини у колі сім'ї); рекреаційна реабілітація (дозволяє реалізовувати інтереси та потреби людей); соціально-психологічна реабілітація (забезпечує відновлення індивідуального статусу людини). Ми також поділяємо думку автора, що використання різних моделей, методів і форм роботи з людьми з особливими потребами може давати помітні соціально значущі результати [1].

Як свідчить практика, доцільно використовувати як традиційні, так і інноваційні методи та форми соціальної, соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами, у тому числі й методи арт-терапевтичної роботи [26]. У соціально-педагогічній теорії існує й поділ терапії на види, а також деякі види терапії використовують залежно від віку та особливостей клієнта.

Слід зазначити, що арт-терапія сьогодні є дуже поширеною та застосовується у різних сферах соціально-педагогічної діяльності, а також використовується у практичній діяльності спеціалізованих соціальних служб. Така актуальність пояснюється тим, що у неї є велика кількість функцій, які вона виконує [5]. Зокрема, до функції арт-терапії відносяться: діагностична; корекційна; розвивальна; навчальна; реабілітаційна; виховна; психотерапевтична; соціальна.

Щодо форм арт-терапії, то науковець Полторак Л. виділяє дві основні форми арт-терапевтичної роботи, а саме індивідуальну та групову, які у свою чергу мають певну різновидність. Особливу цінність має індивідуальна форма роботи яка підходить як для дітей, так і для дорослих [23].

Сучасні дослідники виділяють такі аспекти у арт-терапевтичній роботі:

- арт-терапія переважно виступає невербальним спілкуванням. Ця особливість робить її особливо цінною для тих, хто словесно не може поділитись своїми переживаннями;
- арт-терапія – це засіб самовираження і самопізнання;
- суть арт-терапії у мобілізації творчого потенціалу людини з особливими потребами [27].

Мета арт-терапії полягає в тому, щоб за допомогою музики, живопису, драми, ляльок, танців та інших видів мистецтва гармонізувати розвиток особистості через самовираження.

Сьогодні така діяльність найбільше поширюється через живопис, де використовуються фарби, олівці, фломастери.

Як ми вже зазначали, арт-терапія може здійснюватись як індивідуально так і в групі людей з особливими потребами, що дозволяє групі налагодити більш тісний зв'язок. Соціальний педагог може вибудовувати такий процес за допомогою трьох методик малювання: у процесі організації ізотерапії (терапія зображувальним мистецтвом). Соціальним педагогом у такому випадку можуть застосовуватись різні методики малювання, а саме:

- вільне малювання, яке базується на індивідуальному виборі теми малювання або ж на власному баченні малюнка на задану тему;
- комунікативне малювання. Це групова робота, де група розбивається на пари і, за допомогою невербального спілкування, робить спільний малюнок на одному аркуші паперу;
- спільне малювання. Групова робота, у якій декілька учасників спільно малюють на задану тему, а після закінчення створення малюнка обговорюють внесок кожного члена команди.

З метою посилення корекційної дії таку роботу можна доповнити наступними видами діяльності: ліплення із глини, пластиліну, хліба; плетіння з волокнистих матеріалів; аплікації; створення колажів із підручних матеріалів; орігамі та ін. [27].

Арт-терапія може також здійснюватися за допомогою такого різновиду як ігротерапія. В. Білан дає таке визначення ігротерапії – «...це застосування гри, яке впливає на розвиток особистості, сприяє створенню близьких стосунків між учасниками групи, допомагає зняти стрес та напруженість, підвищує самооцінку, та дозволяє повірити в себе адже в різних ситуаціях спілкування, ігрова ситуація дає змогу знизити психологічну напругу людей використовуючи роль іншої особистості» [5].

Лялькотерапія як різновид терапії в основному застосовується для роботи з дітьми з інвалідністю та заснована на ідентифікації дитини зі своїм улюбленим персонажем із мультфільму, казки з використанням іграшки. Деякі науковці вважають, що лялькотерапія це один із методів арт-терапії. Його суть терапії полягає в тому щоб в діях використовується саме лялька як основний об'єкт взаємодії. Така терапія поєднує у собі як індивідуальну форму роботи так і групову.

Науковець Щербакова К. стверджує, що лялькотерапія дозволяє об'єднати інтереси дитини та завдання соціального педагога, психолога у корекційній роботі. Така діяльність дає можливість найефективніше втручання фахівця в психіку дитини з метою її корекції або психопрофілактики [34, с. 71]. Лялькотерапія сприяє зняттю емоційної напруги, розвитку мовлення, покращення навичок подолання конфлікту та формуванню соціально-побутових навичок.

Музикотерапія як складова арт-терапії допомагає покращувати у людей навички комунікації, соціальної активності, соціалізації у соціум. Цей метод терапії допомагає у відновленні та корекції функціональних рухових відхилень у людей з особливими потребами. Під час музикотерапії виникають позитивні

емоції, що під час звучання музики, стимулюють інтелектуальну діяльність дитини [27].

Виділяють такі форми музикотерапії: музично-рухові ігри та вправи; психічна і соматична релаксація за допомогою музики; спів; сприйняття музики; дихальні вправи; пантоніма;

Ізотерапія, як ще один вид арт-терапії, здійснюється шляхом створення спонтанного малюнка, що допомагає вільно виражати свої почуття і думки та відображає теперішнє й допомагає будувати позитивне майбутнє [5].

Казкотерапія сприяє передачі життєвого досвіду що, дозволяє вийти людині з особливими потребами закуліси свого життя та допомагає вивчати світ, ідентифікувати себе з певним персонажем і таким чином подивитись на проблеми які у неї є зі сторони. Казкотерапія вирішує такі завдання, як корекцію мовлення, активізацію мислення, розвиток дрібної моторики рук [27].

Казкотерапія відбувається у три етапи: 1) розслаблення під час якої людина заспокоюється і налаштовується на процес; 2) власне робота над казкою (вивчення або написання казки); 3) прочитання казки, завершення.

Ми вважаємо, що усі згадані нами методи арт-терапії, які використовують у роботі з людьми з особливими потребами, можуть використовуватись для того щоб людина мала змогу відчувати себе вільною, вийти за рамки власного «Я» це допомога в реабілітації та реадптації.

Отже, арт-педагогіка й арт-терапія є, на нашу думку, надзвичайно продуктивним способом взаємодії з людьми з особливими потребами, адже вони допомагають налагодити тісний контакт з клієнтом та вибудувати взаємодію, контакти у системі «людина – людина», у групі. Ми вважаємо, що арт-педагогічні й арт-терапевтичні методи впливу на особистість мають широко використовуватися у соціально-педагогічній, корекційно-реабілітаційній роботі, в діяльності спеціалізованих соціальних служб. Це пояснюється тим, що арт-терапія, в першу чергу, є корекційно-педагогічним засобом. Окрім того, арт-терапія має здатність усувати проблеми індивідуальних особливостей вихованця враховуючи якості які їм притаманні.

2.3. Результати реалізації проекту «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами»

Впродовж останніх семи років на факультеті психології, педагогіки та соціальної роботи відбувається активна співпраця з колегами (студентами і викладачами спеціальності «Соціальна робота. Соціальна педагогіка») з університетів ВІВЕС (м. Кортрійк, Бельгія), Католицьким університетом (м. Люблін, Польща). Останні два роки студенти цих навчальних закладів спільно з нашими студентами реалізують трирічний проект «Мистецтво і творчість в соціальній роботі», в якому українські студенти спеціальності «Соціальна робота» реалізують напрям «Арт-педагогіка та арт-терапія у роботі з людьми з особливими потребами».

Вже традиційно кожного навчального року група студентів нашого університету їде на семестрове навчання до Бельгії (оскільки наш факультет вже втретє виграв грант на навчання за програмою міжнародної мобільності Еразмус+, Освітня програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»).

В університеті ВІВЕС ми маємо можливість навчатися один семестр за програмами «S.P.A.C.E» і «F.L.O.W.S» (Social Pedagogical Art & Creativity Exploration) А щорічно у квітні-травні бельгійські та польські студенти приїжджають до нас для спільної реалізації практичної частини проекту.

Так в період з 11 по 18 травня 2019 року (на базі факультету психології, педагогіки та соціальної роботи нашого університету) за участі студентів і викладачів Університету прикладних наук ВІВЕС (Бельгія), Католицького університету (Польща) та Університетського коледжу ВІА (Данія) в рамках інтеркультурного міжнародного тижня «Інклюзивне суспільство», здійснювався соціальний проект «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами» (див. дод. А).

Метою цього навчального проекту був обмін досвідом та спільне використання методів арт-педагогіки та арт-терапії у роботі з людьми з особливими потребами.

Базою реалізації практичної частини проекту були: обласний центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Святого Пантелеймона (м. Стебник); Дрогобицьке добровільне товариство захисту дітей з інвалідністю «Надія» (м. Дрогобич) та БК Карітас СДЄ УГКЦ (м. Дрогобич).

До студентської інтеркультурної групи входили 8 студентів нашого університету (6 зі спец. «Соціальна робота» і 2 зі спец. «Практична психологія»), 4 бельгійських і 4 польських студентів) – всі зі спеціальностей «Соціальна робота» і «Соціальна педагогіка».

Учасники проекту брали участь в теоретичних і практичних заняттях, а також проводили заняття і тренінги з арт-педагогіки та арт-терапії за участі дітей та молоді з особливими потребами на базі Благодійного фонду «Карітас» (в організаціях «Дивовижні долоні», «Наша хата», «Назарет»). Вся робота здійснювалась за спеціально розробленим розкладом і поєднувала як навчальні заняття так і спільну зі студентами та з дітьми та молоддю з особливими потребами культурну програму.

Перший день Міжнародного інтеркультурного тижня «Інклюзивне суспільство» розпочався з урочистого відкриття на нашому факультеті навчального кабінету арт-педагогіки та арт-терапії, в обладнанні якого ми брали активну участь. Потім відбувся прем'єрний показ документального фільму «Дивись на мене» (Бельгія) за участі Надзвичайного і Повноважного Посла Королівства Бельгія в Україні Алекса Ленартса, екс-міністра соціального захисту та охорони здоров'я Фландрії Вівіни Деместер та президента Неурядової організації «Орадеа» Патріка Беллінка (Бельгія). Цей документальний фільм про емоційний стан дорослих людей з вадами розумового розвитку на Міжнародному фестивалі документальних фільмів був нагороджений премією журі за кращий бельгійський документальний фільм, представлений «SABAM» (бельгійська асоціація авторів, композиторів та видавців) і відзначений за тепло, щирість та професійну майстерність.

Показ фільму відбувся за участі студентів-учасників проекту, викладачів, представників соціальних служб міста і району та дітей і молоді з особливими

потребами і їхніх батьків та рідних. Глядацька аудиторія нараховувала майже 500 осіб. Головні герої фільму – дорослі люди з інтелектуальною недостатністю, які живуть в центрі соціального обслуговування «Монікенгайде» (м.Зорсель, Бельгія). Фільм викликав великий професійний інтерес, розкрив важливість діяльності соціальних служб для людей з особливими потребами та розкрив емоції якими супроводжуються люди з інвалідністю впродовж життя. Після його перегляду відбулось зацікавлене обговорення подальших кроків нашої громади у здійсненні соціальної роботи з людьми з особливими потребами та можливостях використання побаченого зарубіжного досвіду.

У наступні дні тижня робота над проектом здійснювалася у два етапи – організаційний та практичний. До організаційного етапу відносилась підготовка арткабінету, практичних матеріалів та студентський обмін технологіями, методами роботи з людьми з особливими потребами. Студенти Анастасія Білан, Марія Двожан, Христина Лапчук, Оксана Малетич, Марія Бокало підготували арт-терапевтичні тренінги, з якими вони ознайомились під час семестрового навчання в Бельгії (Erasmus +) за проектом «S.P.A.C.E.» (Social Pedagogical Art & Creativity Exploration). Індивідуальні тренінги демонстрували і польські та бельгійські студенти. Це був цікавий час взаємонавчання та обміну досвідом.

У другій половині дня ми, розділившись на 4 підгрупи (по 4 особи в кожній), проводили тренінгові заняття з використанням методів арт-педагогіки та арт-терапії із відвідувачами центрів «Назарет», «Наша хата», «Карітас», «Надія» та центром комплексної реабілітації Святого Пантелеймона.

Студенти проводили тренінги на тему «Мистецтво» (його мета полягала у терапевтичному впливі з використанням живопису) та «Оркестр» (з використанням методу музикотерапії). До проведення тренінгів були залучені люди з особливими потребами. Інша група студентів проводила тренінги на тему «Декупаж», де були присутні люди, які проживають на базі центру «Наша хата» (це люди літнього віку та люди позбавлені постійного місця проживання). Студенти ще однієї групи проводили тренінг на тему «Театр» із залученням

людей які проходили соціальну реабілітацію від алко- та наркозалежності на базі реабілітаційного центру «Назарет».

Робота в наступні два дні була присвячена проведенню тренінгових занять з використанням елементів драма-терапії на теми «Драма-поетика», «Незвичне мистецтво», «Музика» і були розраховані як на дітей і молодь, так і на дорослих людей та осіб похилого віку.

Якщо коротко схарактеризувати окремі із них, то тренінг «Оркестр» мав на меті за допомогою різноманітних музичних інструментів допомогти людям з особливими потребами навчитись розрізняти та повторювати різні музичні звуки. Тренінгове заняття «Танці» було розраховане на дітей шкільного віку з товариства «Надія». Це – музикотерапія із поєднанням музики та різних побутових предметів для розвитку уважності. Характер роботи впродовж тренінгу полягав в тому, що під час звучання музики діти рухались, стрибали, танцювали, але коли музика виключалась їм було потрібно повторити фотографію яка була завчасно показана.

Тренінг «Драма» спрямовувався на зменшення закомплексованості та спонукання до проявів артистичності у учасників. Кожному учасникові було видано уривок із різних віршів та листочок з відповідною емоцією з якою потрібно було розказати цей вірш.

Останній день навчального проекту був присвячений роботі усіх учасників проекту спільно із відвідувачами центрів «Назарет», «Наша хата», «Карітас», «Надія» та вихованцями обласного центру комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Святого Пантелеймона над мистецьким проектом «Настінний малюнок».

Отже, заняття збагатили студентів новими знаннями, практичними уміннями та навичками, надали унікальну можливість інтеркультурного обміну й спілкування, налагодження нових контактів, розширення кола професійних інтересів, удосконалення професійних компетенцій у сфері соціальної роботи з людьми з особливими потребами засобами мистецтва й творчості. А учасникам із числа клієнтів спеціалізованих соціальних служб та громадських організацій,

які брали участь у проекті, за оцінками ставленнями самих учасників, батьків та працівників цих установ, залишила незабутні по яскраві враження, позитивні емоції та певні навички творчої діяльності, які вони здобули під час занять.

Такі форми навчальної співпраці є надзвичайно важливими у професійному становленні майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки забезпечують ознайомлення студентів з унікальним зарубіжним досвідом практичної соціальної роботи та обміном вітчизняним досвідом.

Висновки до другого розділу

Діяльність спеціалізованих соціальних служб з організації соціально-педагогічної роботи з людьми з особливими потребами є поступовою і цілеспрямованою. До неї залучається все більша кількість фахівців різного профілю і спрямування. Урізноманітнюється перелік послуг, які надаються людям з особливими потребами, збільшується кількість установ, спеціалізованих соціальних служб, які на постійній основі надають комплекс соціальних, психолого-педагогічних, медичних та інших послуг.

Арт-педагогіка й арт-терапія є надзвичайно продуктивним способом взаємодії з людьми з особливими потребами, адже вони допомагають налагодити тісний контакт з клієнтом та вибудувувати взаємодію у системі «людина – людина», у групі.

Результати здійсненого міжнародного інтеркультурного проекту «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами» доводить, що використання у роботі з людьми з особливими потребами арт-педагогіки та арт-терапії забезпечує більш високу ефективність соціальної, соціально-педагогічної та корекційної-реабілітаційної роботи з людьми з особливими потребами.

ВИСНОВКИ

Здійснене дослідження теоретико-практичних засад діяльності спеціалізованих соціальних служб з людьми з особливими потребами дозволило зробити такі висновки:

1. На основі аналізу наукових джерел з'ясовано, що сьогодні в Україні немає єдиного терміну стосовно осіб, які мають фізичні чи психічні відхилення у здоров'ї. У спеціальній літературі, засобах масової інформації використовуються поняття: «особа з інвалідністю»; «особа з обмеженими функціональними можливостями»; «людина з обмеженою дієздатністю»; «людина з особливими потребами»; «особа з вадами розвитку», «неповносправна».

У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (ред. від 31.08.2018) наводиться таке визначення: «Особа з інвалідністю – особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності», яке офіційно замінило термін інвалід на особа з інвалідністю.

2. Встановлено, що в країні існує розгалужена мережа державних та недержавних організацій, установ, що надають соціальні послуги людям з особливими потребами. Соціальні служби організують різні види та форми соціальної роботи з людьми з інвалідністю, а також використовують різні методи та види терапії, в тому числі арт-терапевтичні та арт-педагогічні.

3. З'ясовано, що на території Львівської області функціонує розгалужена мережа соціальних спеціалізованих служб і організацій, таких як: обласний центр комплексної реабілітації для дітей та осіб з інвалідністю Святого Пантелеймона (м. Стебник); Дрогобицьке добровільне товариство захисту дітей з інвалідністю «Надія», мережа центрів Благодійного Фонду «КАРІТАС» Самбірсько-Дрогобицької Єпархії УГКЦ (мм. Львів, Дрогобич, Борислав, Стрий); навчально-реабілітаційні центри «ДЖЕРЕЛО», «ЕЛІТА», «ЛЕВЕНЯ», «МРІЯ» (м. Львів) та ін. Вони широко використовують у своїй професійній

діяльності з дітьми, молоддю та дорослими з особливими потребами методи і засоби арт-педагогіки та арт-терапії.

4. Результати здійсненого міжнародного інтеркультурного проекту «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами» доводить, що використання у роботі з людьми з особливими потребами арт-педагогіки та арт-терапії забезпечує більш високу ефективність соціальної, соціально-педагогічної та корекційної-реабілітаційної роботи з людьми з особливими потребами, а відтак, сприяє кращій інтеграції осіб з інвалідністю до сучасного соціуму.

Участь студентів у соціальному проекті мала для них важливий характер з професійної точки зору, оскільки забезпечила подальше формування професійних компетентностей майбутніх фахівців соціальної роботи у питаннях організації соціальної роботи з людьми з особливими потребами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архипова С.П. Методи та технології роботи соціального педагога: навч. посіб. / С.П. Архипова, Г.Я. Майборода, О.В. Тютюнник. – К. : Слово, 2011. – 496 с.
2. Безпалько О.В. Підготовка волонтерів до роботи з дітьми обмежених функціональних можливостей: [метод. рек. до проведення тренінг. занять / О.В.Безпалько, С.В.Едель]; Ліга соц. працівників м. Києва, Соц. служба для молоді м. Києва. – К.: Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова, 2001. – 32с.
3. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка у схемах і таблицях: [навч. посібник] / О.В. Безпалько. – К.: Логос, 2003. – 134 с
4. Безпалько О.В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: дис. ... доктора педагогічних наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Ольга Володимирівна Безпалько. – Луганськ, 2006. – 467с.
5. Білан В.А. Арт-терапія як один із засобів естетотерапії в корекційно-педагогічній роботі дефектолога / В.А. Білан // Вісник Черкаського університету. Серія : Педагогічні науки. – Черкаси, 2018. – №3. – С. 22–28.
6. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: навч. посібник / І.М. Богданова; ПНПУ імені К. Д. Ушинського. – Харків: Бурун Книга, 2011. – 160 с.
7. Богданова І.М. Соціальна педагогіка: [навч.посібник] / І.М. Богданова: рек. МОН України як навч. посібник для студ. ВНЗ / Богданова І.М. Державний заклад «Південноукраїнський нац. пед. ун-т імені К.Д. Ушинського» – Харків: Бурун Книга, 2013. – 149с.
8. Бондар Н.О. Передумови виникнення та формування сучасного світогляду щодо моделей інвалідності: міжнародний досвід / Н.О. Бондар // Бізнес Інформ. – 2013. – № 3. – С. 244-248
9. Возна Ю.В. Роль і функції соціального педагога в роботі з дітьми з обмеженими можливостями. Збірка наукових праць ЧНУ. – Черкаси, 2008. – С. 36-39.

10. Гамрецький І.С. Інтеграція людей з особливими потребами у суспільство як прояв ціннісного і толерантного ставлення до людей / І.С. Гамрецький, О. В. Столяренко, О.В. Столяренко // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2012. – № 9. – С. 27-39.
11. Гітун Н.І. Проблема формування у суспільстві позитивного ставлення до осіб з обмеженими фізичними і розумовими можливостями / Н.І. Гітун // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами. – 2015. – № 12. – С. 10 – 25.
12. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – Київ: Універсам, 2012. – 536 с.
13. Євдокимова Н.О. Соціально-психологічний тренінг як технологія розвитку особистості студента / Н.О. Євдокимова // Вісник Національного університету оборони України. – 2014. – Вип. 4. – С. 211 – 217.
14. Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» ред. від 31.08.2018
15. Закон України «Про соціальні послуги» від 19.06.2003 № 966-IV
16. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник / за заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. / кол. авторів : Байда Л., Красюкова-Еннс О, Буров С., Азін В, Грибальський Я., Найда Ю. – К., 2012. – 216 с.
17. Іпатов А.В. Актуальні питання медико-соціальної експертизи: технологія, сучасна законодавча база / А. В. Іпатов, І.Я. Ханюкова // Український вісник медико-соціальної експертизи. – 2013. – № 1. – С. 5-18.
18. Калініна Л.А. Використання лялькотерапії як напряму арт-терапії у корекційній роботі з дітьми, які мають проблеми у розвитку / Л.А. Калініна // Педагогіка. – №5. – 2009. – С. 25 – 29.
19. Кревська Т.М. Організація роботи соціального працівника з дітьми, які мають обмежені можливості в соціально-реабілітаційному центрі «Родина» / Т.М. Кревська, Г.О. Першко // Вісник Чернігівського національного

педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2017. – Вип. 144. – С. 368-371.

20. Николаєва В.І. Організаційне забезпечення системи соціальної роботи в Україні: Сучасні реалії / В.І. Николаєва / Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія : Державне управління. Том 30 (69) в. 3. 2019. С. 131-137

21. Остролицька Л.І. Соціальна робота з дітьми та молоддю з інвалідністю: міфи та українська реальність / Л.І. Остролицька // Педагогічний альманах, 2012. – Вип. 16. – С. 242 – 247.

22. Пальчевський С.С. Соціальна педагогіка: [навч. посіб.] / С.С. Пальчевський. – К. : Кондор – 2005. – 560 с.

23. Полторак Л. Роль методів арт-терапії у професійній діяльності соціальних працівників / Л. Полторак // Витоки педагогічної майстерності. Серія : Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 11. – С. 261-265.

24. Про становище інвалідів в Україні. Національна доповідь / Мінпраці України, Держ.установа «Наук.-дослід. ін-т соц.-труд. відносин». – К., – 2008. – 200 с.

25. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва / За ред. проф. А. Й. Капської. – К.: ДЦССМ, 2012. – 96 с.

26. Ревть А. Сутність та специфіка організації соціальної роботи з дітьми із функціональними обмеженнями / А. Ревть // Молодь і ринок. – 2016. – № 8. – С. 38-42.

27. Садова І. І. Арт-терапія як сучасний метод у системі соціальної роботи педагога з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку / І. І. Садова // Актуальні питання корекційної освіти. – 2012. – Вип. 3. – С. 197-205

28. Світлична Т. В. Розвиток інтегрованих соціальних служб як інноваційної моделі надання соціальних послуг населенню / Т. В. Світлична. // Державне будівництво. – 2009. – № 1 .

29. Соціальна педагогіка: [підручник]. – 4-те вид., випр. та доп. / за ред. проф. А.Й.Капської. – К.: Центр учбової літератури, – 2009. – 488 с.

30. Соціальна педагогіка: теорія і технології: Підручник / За ред. І.Д. Зверєвої – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
31. Усик О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до діяльності в системі інклюзивної освіти / О. Усик // Проблеми підготовки сучасного вчителя. – 2013. – № 8 (2). – С. 322 – 329.
32. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : дис. на здобуття наук. ступ. док. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / М.Є. Чайковський ; наук. керівник Лактіонова Галина Михайлівна ; ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка» . – Старобільськ, – 2016. – 570 с.
33. Швед М. Основи інклюзивної освіти. – Львів: Український католицький університет, 2015. – 360 с.
34. Щербакова К.В. Реабілітація дітей з функціональними обмеженнями засобами мистецтва : навч. посібник / К.В. Щербакова, Ж.В. Петрочко. – К. : ДЦССМ, 2002. – 217 с.
35. Юрків Я.І. Підготовка соціальних педагогів до роботи з дітьми з обмеженими можливостями / Я.І. Юрків // Вісник Луганського нац. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки. – Л., 2010. – № 19. – Ч. 3. – С. 29 – 304.
36. Leshchuk, H. (2017). Possibilities of psychosocial rehabilitation in social work with people with disabilities, *Social Work and Education*, Vol. 4, No. 1., pp. 60 – 69.

АНОТАЦІЯ

В сучасному українському суспільстві відбувається процес поступового переосмислення суті, змісту та технологій здійснення соціальної роботи. Науковцями здійснюється пошук можливостей посилення підтримки і надання допомоги все більшому колу людей, які її потребують. Ці питання стають з кожним роком все більш актуальними оскільки ми маємо негативну тенденцію – зростання кількості осіб з інвалідністю різних вікових груп. В країні нараховується понад 2млн 600 тис. осіб з інвалідністю.

Мета роботи полягає у розкритті особливостей діяльності спеціалізованих соціальних служб з людьми з особливими потребами та обґрунтуванні можливостей використання у цій роботі методів арт-педагогіки та арт-терапії. **Дослідницькі завдання** полягають в аналізі суті понять «особа з інвалідністю», «людина з особливими потребами», «людина з обмеженими можливостями»; характеристиці мережі соціальних служб з надання соціальних послуг людям з особливими потребами; розкритті можливостей використання арт-педагогіки та арт-терапії у соціальній роботі з людьми з особливими потребами; представленні результатів міжнародного проекту «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами».

Методи дослідження: аналіз, систематизація та узагальнення; спостереження, бесіда, опитування, анкетування, оцінка і самооцінка.

В дослідженні аналізуються наукові засади діяльності соціальних служб з людьми з особливими потребами, розкривається суть понять «особа з інвалідністю», «людина з особливими потребами»; розглядаються питання організації діяльності спеціалізованих соціальних служб в сучасній теорії. Розкрито практику роботи спеціалізованих соціальних служб з людьми з особливими потребами. Представлено досвід діяльності соціальних служб з людьми з особливими потребами на території Львівської області та визначено їхню мережу; висвітлено значення арт-педагогіки та арт-терапії у діяльності соціальних служб і представлені результати реалізації проекту «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами».

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
 Факультет психології, педагогіки та соціальної роботи
 Кафедра соціальної педагогіки та корекційної освіти

VIA University
College

NGO ORADEA
FOUNDATION

ПРОГРАМА
 міжнародного тижня:
 «ІНКЛЮЗИВНЕ СУСПІЛЬСТВО»

11– 18 травня 2019 року

Учасники тижня: студенти та викладачі спеціальності «Соціальна робота. Соціальна педагогіка» ДДПУ імені Івана Франка (Україна), Університету прикладних наук ВІВЕС (м. Кортрійк, Бельгія), Університетського коледжу ВІА (м. Хорсенс, Данія) та Католицького університету (м. Люблін, Польща), які здійснюватимуть навчальний проект «Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами».

Почесні гості міжнародного тижня: Надзвичайний і Повноважний Посол Королівства Бельгія в Україні АлексЛенартс, екс-міністр соціального захисту та охорони здоров'я Фландрії ВівінаДеместер та президент Неурядової організації «Орадя» ПатрікБеллінк (Бельгія).

Асистенти проекту: Іван ван Хулле (міжнародний координатор, Бельгія), Арнфред Флемінг (міжнародний координатор, Данія), Пьотр Луціан (художник, Польща), Світлана Забара (арт-терапевт, Україна), Леонід Гольберг (медійник, Україна).

11.05.2019 р.(субота)

- 17:30 – приїзд групи учасників міжнародного тижня з Бельгії і Данії (аеропорт м. Львів);
- 18:00 – приїзд польської групи студентів і викладачів (автовокзал м. Львів);
- 19:30 – реєстрація та поселення делегацій;
- 20:00 – вечеря (Будинок Еміритів, м. Дрогобич).

12.05.2019 р.(неділя)

- 10:00–12:00 – зустріч студентів і викладачів інтернаціональних груп з обговорення організації та змісту запланованих заходів;
- 12:00–13:00 – обід (Карітас «Витанія»);
- 13:00–15:00 – розподіл студентів на групи для проведення тренінгових занять, погодження та огляд локацій проведення лекційних і тренінгових занять, культурних заходів (екскурсій, відвідин музеїв мм. Дрогобич, Трускавець тощо);
- 15:00–16:30 – екскурсія «Історичні пам'ятки Дрогобича»;
- з 16:30 – вільний час.

13. 05. 2019 р.(понеділок)

09:00–10:00 – початок роботи інтернаціональної групи над навчальним проектом «**Арт-педагогіка та арт-терапія в соціальній роботі з людьми з особливими потребами**» :

- зустріч учасників навчального проекту з ректором ДДПУ ім. І. Франка проф. **Н.Скотною** та Надзвичайним і Повноважним Послом Королівства Бельгія в Україні **Алексом Ленартсом**;
- відкриття навчального кабінету арт-педагогіки та арт-терапії на факультеті психології, педагогіки та соціальної роботи (ауд.004);

10:00–13:00 – робота над навчальним проектом:

- вступна лекція Берта Д'арте (ун-тет ВІВЕС, Бельгія) для студентів – учасників проекту;
- студ. Христина Лапчук (ДДПУ ім. І.Франка, Україна) – загальний огляд тренінгової частини проекту (місце проведення: ауд. №004, ф-тет психології, педагогіки та соціальної роботи).

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), доц. Ніна Гордієнко (Україна);

11:00–12:00 – зустріч Надзвичайного і Повноважного Посла Королівства Бельгія в Україні **Алекса Ленартса** зі студентами факультету психології, педагогіки та соціальної роботи (ауд. № 205, ф-тет психології, педагогіки та соціальної роботи).

12:00 – 13:00 – обід (Карітас «Витанія»);

13:30 – 16:00 – тренінгові заняття в групах:

- **групи 1 і 2:** студенти Христина Лапчук (ДДПУ ім. І.Франка, Україна), Лієсде Гриве (ун-т ВІВЕС, Бельгія)– тренінги «Arts», «Orchestra» (місце проведення: «Карітас»).

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), доц. Ніна Гордієнко, Алла Ревть (Україна); Міхайліна «Dance»

- **група 3:** студ. Кася Хашч (Люблінський Католицький ун-т, Польща) – тренінг «Discourage» (місце проведення: «Наша хата»).

Керівники: Сорен Бо Вестрінг Крістенсен (Данія), доц. Мар'яна Клим (Україна);

- **група 4:** студ. Оля Бартос (Люблінський Католицький ун-т, Польща) – тренінг «Theatre» (місце проведення: «Назарет»).

Керівники: Агнешка Лінка-Цвікла (Польща), ст. викл. Ігор Зубрицький (Україна).

17:00 – 19:00 – прем'єрний показ документального фільму «Дивись на мене» (Бельгія) за участі Надзвичайного і Повноважного Посла Королівства Бельгія в Україні **Алекса Ленартса**, ректора ДДПУ ім. І. Франка проф. **Н. Скотної, Патріка Беллінка, Вівіни Деместер, Івана ван Гулле (Бельгія)** та всіх учасників проекту (Львівський академічний обласний музично-драматичний театр ім. Юрія Дрогобича).

14. 05. 2019 р. (вівторок)

09:00 – 12:00 – робота над навчальним проектом:

- лекція Сорена Бо Вестрінга Крістенсена (Данія) для студентів – учасників проекту;
- студ. Оксана Малетич (ДДПУ ім. І.Франка, Україна) – тренінг «Sounds» (місце проведення: ауд. № 04, ф-тет психології, педагогіки та соціальної роботи).

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), доц. Ніна Гордієнко (Україна).

12:00 – 13:00 – обід (Карітас «Витанія»);

13:00 – 15:30 – тренінгові заняття в групах:

- **групи 1 і 2:** студ. Анастасія Білан (ДДПУ ім. І. Франка, Україна), Амбер Демерен (ун-т ВІВЕС, Бельгія) – тренінги «Dance», «Bottles» (місце проведення: «Карітас»).

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), доц. Ніна Гордієнко, Алла Ревть (Україна);

- **група 3:** студ. Міхаліна Сіву(Люблінський Католицький ун-т, Польща)– тренінг «Dance» (місце проведення: «Наша хата»)
Керівники: Сорен Бо Вестрінг Крістенсен (Данія), доц. Мар'яна Клим(Україна);
- **група 4:**студ. Оксана Малетич (ДДПУ ім. І.Франка, Україна) – тренінг «Sounds», (місце проведення: «Назарет»)
Керівники:викл. Агнешка Лінка-Цвікла (Польща), ст. викл. Ігор Зубрицький (Україна).

15. 05.2019 р.(середа)

09:00 – 12:00 – робота над навчальним проектом:

- студ. Анастасія Білан, Марія Бокало (ДДПУ ім. І.Франка) – тренінг «Dance».

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), доц. Ніна Гордієнко (Україна);

12:00 – 13:00 – обід (Карітас «Витанія»);

14:00 – 17:00 – відвідини музею Біласа (м. Трускавець)

Організатори: доц. Мар'яна Клим, Орест Гук (ДДПУ ім. І.Франка, Україна).

16. 05.2019 р.(четвер)

09:00 – 12:00 – робота над навчальним проектом:

- студ. Марія Двожан (ДДПУ ім. І.Франка) – тренінг «Drama Poetry».

Керівники:Сорен Бо Вестрінг Крістенсен (Данія), доц. Ніна Гордієнко (Україна);

12:00 – 13:00 – обід (Карітас «Витанія»);

13:00 – 15:30 – тренінгові заняття в групах:

- **група 1:**студ. Марія Карвовска (Люблінський Католицький ун-т, Польща) – тренінг «Music» (місце проведення: «Карітас»).
- **група 2:**студ. Руне Ванденбуше (ун-т ВІВЕС, Бельгія) – тренінг «Unusualpainting» (місце проведення: «Карітас»)
Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), доц. Алла Ревть, Ніна Гордієнко (Україна);
- **група 3 і 4:** студ. Марія Двожан, Марія Бокало (ДДПУ ім. І. Франка, Україна) – тренінг «Drama-poetry» (місце проведення: «Наша хата»).

Керівники: Сорен Бо ВестрінгКрістенсен (Данія), доц. Мар'яна Клим (Україна).

17. 05.2019 р.(п'ятниця)

09:00 – 12:00 – спільна робота всіх учасників проекту в складі інтеркультурної групи разом з відвідувачами центрів «Надія», «Карітас», «Наша хата», «Назарет» над мистецьким проектом «Настінний малюнок».

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), Сорен Бо Вестрінг Крістенсен (Данія), доц. Ніна Гордієнко, Алла Ревть (Україна);

12:00 – 13:00 – перерва на обід (ф-т психології, педагогіки та соціальної роботи)

13:00 – 14:30 – завершення роботи над проектом.

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), Сорен Бо Вестрінг Крістенсен (Данія), Агнешка Лінка-Цвікла (Польща), доц. Ніна Гордієнко (Україна);

14:30 – 16: 00 – підведення підсумків навчального проекту, групові презентації, вручення сертифікатів учасникам.

Керівники: Берт Д'арте (Бельгія), доц. Ігор Гриник, проф. Тетяна Логвиненко (Україна);

17:00 – 20:00 – студентська вечірка з нагоди завершення проекту (ф-т психології, педагогіки та соціальної роботи, ауд. 106).

Організатори: доц. Мар'яна Клим, Алла Ревть, Орест Гук, Ігор Зубрицький (ДДПУ ім. І.Франка, Україна).

18. 05.2019 р.(субота)

09:00 – 14:00 – Екскурсія студентів і викладачів –учасників проекту до м. Львів;

14:00 – від'їзд зарубіжних учасників проекту

